

Priebeh a povaha praktického uvažovania

podľa Tomáša Akvinského

Andrea Blaščíková

BLAŠČÍKOVÁ, A.: Process and Character of Practical Deliberation according to Thomas Aquinas. *Studia Aloisiana*, 1, 2010, 3 – 4, s. 5 – 20.

The paper deals with the question of the practical deliberation according to Thomas Aquinas. The conscience as the cognitive act of principle knowledge's application to particular action is completed by the concept of prudence. Prudence is the virtue which acquirement helps man to learn from the past experience and to have a vision of the future in deliberating about the present. Thanks to the reciprocity of conscience and prudence the man is advancing on the way of moral certitude, which, although unrealisable in the condition of present life, still has to exist like a project, to which one can never resign.

Úvod

Medzi teóriou a praxou, medzi štruktúrou ľudského poznania a štruktúrou ľudského chcenia existujú podľa Tomáša významné paralely, ba až veľmi úzke spojenie. Toto spojenie sa najvýraznejšie manifestuje v povahe praktického uvažovania. Jeho priebeh má svoj špecifický charakter, na ktorý sa pokúsime poukázať v nasledujúcom príspevku.

V prvej časti sa zameriame na jedinečnosť ľudského poznania, ktorá je daná subjektívnou skúsenosťou jednotlivca. Vzápätí tento rozmer subjektívnej skúsenosti doplníme o dimenziu konfrontácie poznania, ktoré si nárokuje na pravdivosť, s tzv. prvými nemennými princípmi. Nato sa zameriame na rovinu poznania pravdy v ľudských skutkoch. Objasníme prvé princípy konania v ich vzťahu k súdu svedomia. Poukážeme na dôvody neistoty v morálnej matérii. Nakoniec predstavíme cnosť rozvážnosti ako dynamický prvok v Tomášovom učení o svedomí. Rozvážnosť doplní svedomie ako sylogistický akt aplikácie princípov na oblasť ľudského konania o reflexiu minulej skúsenosti v pohľade na budúce verzie života a jeho smerovania.

1. Od zmyslovo vnímateľných vecí k esenciám

Tomáš zastáva v spore o pôvod poznania pozíciu, podľa ktorej všetko naše poznanie pochádza zo zmyslového vnímania.¹ Zmyslami zachytávame jednotliviny, prejavy esencií. Ich ukladaním do pamäti vzniká skúsenosť. Skúsenosť je dôležitá najmä pri praktických činnostiach ľudského života. Ako príklad uvádza Tomáš (zhodne s Aristotelom) lekársku prax. Lekár nelieči človeka, iba ak akcidentálne, ale *per se* lieči jednotlivca. Ak by teda mal naučený spôsob liečby, ale nepoznal by jednotlivé súvislosti a okolnosti, ktoré sú v ňom zahrnuté, urobil by v liečbe chybu. Preto sa niekedy stáva, že na vec prídu skôr ľudia skúsení, než tí, ktorí síce o veci majú pojem, ale nemajú skúsenosť.²

Na základe zmyslového poznania si utvárame predstavu (*phantasma*), ktorú potom reflektujeme rozumom. Činný rozum (*intellectus agens*) utvorí z predstavy inteligibilný obraz,³ o ktorom môžeme tvoriť súdy. Až tu môžeme začať hovoriť o múdrosti, o univerzálnom poznaní, pretože zmyslové poznanie sa dotýka len jednotlivín, ale nepovie nám, prečo je vec taká a taká. Pojmové myslenie a súdenie umožní človeku poznať príčinu.

O veciach vynášame súdy teoretické i praktické, podľa toho, či sa vzťahujú na poznanie pravdy alebo na ľudské konanie. V oboch prípadoch je východiskom zmyslová skúsenosť, ktorá je potom spracovaná vo svetle principiálneho poznania ľudského rozumu. Podľa Tomáša teda naše poznanie napreduje vo dvoch fázach.⁴ Prvá postupuje od zmyslovo vnímateľných prejavov vecí k ich esenciám, teda vyvodzujeme príčiny z dôsledkov, čo je postup indukcie. Druhá, dokonalejšia, postupuje od príčin k dôsledkom, čiže ide o dedukciu, ktorá je vlastnou metódou vedy.

2. Od princípov k dôsledkom

Akú povahu musí mať to poznanie, ktoré aplikujeme na konkrétnu vec v procese súdenia? Ak chceme, aby veci boli vnímané podľa správnej normy, potom toto poznanie musí byť neomylné, nemenné, trvalé a apriórne. Tomáš hovorí:

1 Porov. *De veritate* q. I, a. 11; *Sententia Metaphysicae* lib. I, lectio 1, n. 30; *STh* I, q. 84, a. 6; *STh* I, q. 85, a. 1; *Sententia De anima* lib. III, lectio 9, n. 3.

2 Porov. *Sententia Metaphysicae* lib. I, lectio 1, n. 21–22.

3 Porov. *De veritate* q. X, a. 6.

4 Porov. MACHULA, T.: Rozdělení a metody vědy podle Tomáše Akvinského. In: *Tomáš Akvinský. Rozdělení a metody vědy. Komentář k Boethiovu spisu „De Trinitate“, q. 5-6, s. 10.*

[...] prvé princípy, ktoré sú nám vrodené, sú akýmisi podobami nestvorenej pravdy. A preto ak podľa nich súdime o iných veciach, hovorí sa, že súdime na základe nezmeniteľných pravidiel a podľa nestvorenej pravdy.⁵

Prvé princípy alebo večné dôvody vecí, vo svetle ktorých posudzujeme všetky zmyslami vnímateľné skutočnosti, má človek v bezprostrednej a jednoduchovej recepcii. Všetky úkony mysle majú k nim vzťah ako ku svojmu princípu a ukončeniu.

Ako ku princípu, lebo ľudská myseľ nemôže napredovať diskurzívne z jednej veci ku druhej, ak tento diskurzívny proces nezačína nejakou jednoduchou recepciou pravdy, recepciou, ktorá vychádza z pochopenia princíпов.

[Ako k ukončeniu, lebo] diskurzívny proces rozumu by nikdy nedospel k niečomu istému, ak by to, čo je nájdené týmto procesom, nebolo konfrontované s prvými princípmi, na ktoré analogicky redukuje rozum [...].⁶

Naše poznanie teda začína pri zmyslovej skúsenosti a končí pri redukcii poznania na prvý princíp, v ktorom niet omylu. Možnosť previesť celé vedecké (t. j. diskurzívne) poznanie na prvé princípy rozumu zaručuje možnosť poznania vôbec. Vo svetle nemenných princíпов sa vylučujú omyly a potvrdzuje pravda. Keby bolo možné, aby v rovine prvých princíпов nastal omyl, nijaké ďalšie poznanie by nemohlo byť isté.⁷

Zhrnieme teda doteraz objasnené tvrdenia. Spojenie ľudského poznania so zmyslovým vnímaním mu dáva jedinečnosť, pretože práve telo je individualizačným princípom. Spojenie ľudského poznania s prvými princípmi mu dáva zase rozmer presiahnutia subjektívnej skúsenosti, lebo prvé princípy sú apriórnyim poznáním.

3. Prvé princípy rozumu

Bezprostredne intuitívne uchopené prvé princípy zakladajú možnosť poznania vied špekulatívnych i praktických. V špekulatívnej oblasti majú prvé princípy teoretického vedenia „charakter prvých pojmov a viet, ktorých pochopenie či poznanie vždy už predpokladáme, keď poznávame čokoľvek iné. Takýmto prvým pojmom je pojem súcna (*ens*), t. j. prvý z transkategorálnych pojmov (tzv. »transcendentálií«), ktorý je pre ľudský intelekt tým v najvyššej miere známym a evidentným (*notissimum*) a ktorý intelekt poznáva zo všetkého najskôr (*primum intelligibile*), a takýmto prvým súdom je zásada sporu, ktorá priamo vyplýva z pojmu súcna.“⁸ Zásadu sporu formuluje Tomáš zhodne s Aristotelom

5 *De veritate* q. X, a. 6 ad 6.

6 *De veritate* q. XV, a. 1.

7 Porov. *De veritate* q. XVI, a. 2.

8 NĚMEC, V.: *Přirozený zákon podle Tomáše Akvinského*, s. 140.

vo vete: „Nie je možné zároveň tvrdiť a popierať.“⁹ Na tento princíp možno podľa neho uviesť všetky ostatné princípy teoretického rozumu, napríklad: „Každý celok je väčší ako jeho časť“ alebo „Veci rovné jednému a tomu istému sú si rovné navzájom“.¹⁰ Uvedené princípy rozum vlastní habituálne, v habituse prvých princípov (*intellectus principiorum*). Ľudskému intelektu sa stávajú známymi, až keď si ich človek uvedomí.

Podobne aj v praktickej oblasti existujú prvé princípy, ktorých vlastnenie Tomáš označuje habitusom *synderesis*. Prvým pojmom, ktorý v konaní predpokladáme, je pojem dobra, ku ktorému človek prirodzene inklinuje. Prvým princípom, ktorý sa aplikuje na jednotlivé predmety, ku ktorým ťahne vôľa, je princíp „Dobro je nutné konať a oň sa usilovať a zla sa treba vyvarovať“¹¹. V komentári k *Sentenciám* Petra Lombardského Tomáš ako takýto samoevidentný princíp označuje aj princíp „treba poslúchať Božie príkazy“¹², v *Teologickej sume*: „Preto všetci ľudia všeobecne pokladajú za správne, aby všetky sklony ľudí boli riadené rozumom“¹³.

Je zaujímavé, že Tomáš k samoevidentným princípom špekulatívneho a praktického rozumu prirovnáva v oblasti viery články viery. Všetky články viery sú podľa neho implicitne zahrnuté v tvrdení, ktoré má hodnotu princípu: „Boh je a má prozreteľnú starostlivosť o ľudskú spásu.“¹⁴

*V Božom bytí je zahrnuté všetko, o čom veríme, že v Bohu od večnosti je, a v čom spočíva naša blaženosť. Vo viere v prozreteľnosť je zahrnuté všetko, čo Boh v čase rozdeľuje na ľudskú spásu a čo je cestou k blaženosti.*¹⁵

Môžeme teda povedať, že ľudský rozum v jeho receptívnom rozmere vo svetle prirodzeného rozumu prisvedčuje prvým princípom (teoretického i praktického života) a vo svetle viery prisvedčuje článkom viery.¹⁶ Stále však ostávame v rovine, ktorá zodpovedá skôr anjelskému bytiu než ľudskému stavu.¹⁷ Jednotlivá skúsenosť človeka a skúsenosť človeka ako individuality je totiž univerzálnou

9 *STh* II-II, q. 1, a. 7. *Sententia Metaphysicae* lib. IV, lectio 6, n. 5.

10 *STh* I-II, q. 94, a. 2.

11 *STh* I-II, q. 94, a. 2.

12 *Super Sententiis* lib. II, dist. 24, q. 2, a. 3.

13 *STh* I-II, q. 94, a. 4 ad 3. Tomáš nezanechal presný výpočet prvých princípov, čomu nasvedčuje aj výraz a podobne, ktorý k výpočtom pridáva (napr. *Super Sententiis* lib. II, dist. 24, q. 2, a. 3: „[...] ratio practica ab aliquibus principiis per se notis deducatur, ut quod est malum non esse faciendum, praeceptis Dei obediendum fore, et sic de aliis“). Šprunk na základe čítania *Teologickej sumy* nachádza u Tomáša nasledujúce prvé princípy praktického rozumu: 1. Konať dobro a varovať sa zla. (*STh* I-II, q. 94, a. 2) 2. Konať tak, akí sme (vo svojej esencii). (*STh* I-II, q. 18, a. 5) 3. Konať ako človek, t. j. v zhode s rozumom. (*STh* I-II, q. 94, a. 4) 4. Milovať Boha nadovšetko. (*STh* I-II, q. 100, a. 3 ad 1) 5. Milovať blížneho. (*STh* I-II, q. 100, a. 11) 6. Nikomu nespôsobovať zlo. (*STh* I-II, q. 95, a. 2; *STh* I-II, q. 100, a. 3) Porov. Tomáš Akvinský o zákonech v *Teologickej sume*, s. 141.

14 *STh* II-II, q. 1, a. 7.

15 *STh* II-II, q. 1, a. 7.

16 Porov. *STh* II-II, q. 2, a. 3 ad 2.

17 Podľa Tomáša človek prostredníctvom prvých princípov nedokonale participuje na vyššej anjelskej prirodzenosti, hoci aj v tomto ohľade je podriadená anjelom, keďže nemôže spoznávať pravdu bez opory v zmysloch. Porov. *De veritate* q. XVI, a. 1.

normou hodnotenia (princípom) v diskurzívnom procese (činnosť rozumu), ktorý už nemá rovnakú istotu a neomylnosť ako bezprostredné poznanie.

4. Súdenie

Označenie človeka ako rozumného živočícha znamená, že pravdu nedosahuje v jednoduchej recepcii, ale že na jej dosahovanie musí vykonať istý pohyb. Tento pohyb sa nazýva diskurzivitou, uvažovaním. Tomášovo chápanie ľudskej racionality teda zahŕňa dve roviny – rovinu jednoduchého a absolútneho poznania prvých princípov (tzv. *intellectus*) a rovinu diskurzívneho procesu, ktorým ľudská duša dospieva k poznaniu jednej veci, vychádzajúc z druhej (tzv. *ratio*).¹⁸ Povahu intuitívneho poznania princípov sme objasnili, ostáva teda objasniť povahu poznania *ratio* (diskurzívneho rozumu). Otázka znie, čím je špecifický proces súdenia, to znamená skladania a rozkladania, v ktorom sa prejavuje kvalita diskurzívneho rozumu. Postupovať budeme tak, že najskôr objasníme súdenie v teoretickej rovine, potom v praktickej rovine.

Cieľom formulovania teoretických súdov je poznanie pravdy. V procese poznania rozum vychádza zo zmyslovej predstavy o veci, v jej poznaní formuluje tzv. *quidditas* veci. Je to prvé nejasné poznanie veci, ktoré musí byť zdokonalené prostredníctvom dvoch postupov – skladanie (*compositio*) a rozkladanie (*divisio*):

*[...] ľudský rozum dokonalé poznanie veci nepojme hneď v prvom vne-
me, ale najskôr vníma o nej niečo, napríklad bytnosť [quidditas] samotnej
veci, ktorá je prvým a vlastným predmetom rozumu; a potom rozumie vlastnosti
a akcidenty a vzťahy súvisiace s esenciou veci. A kvôli tomu musí jedny postre-
hy spájať s druhými alebo ich rozdeľovať a z jedného zloženia alebo rozdele-
nia pristúpiť k inému, čo znamená usudzovať.¹⁹*

Súdy získané skladaním a rozkladaním sa stávajú východiskom pre uplatnenie deduktívnych postupov, keď ide o vyvodzovanie neznámych vecí zo známych.

Cieľom formulovania praktických súdov je oblasť ľudského konania. Aj tu diskurzívny rozum využíva najskôr postupy skladania a rozkladania a potom sylogizuje. Priestor pre skladanie a rozkladanie sa črtá v porozumení jednotlivým dobrám v ich zakotvení v hierarchickom univerze, ako aj v porozumení početným podmienkam a okolnostiam konania.²⁰ Sylogistické postupy rozum uplatňuje, keď vychádza z prvých princípov a ich poznanie aplikuje na konkrétny skutok, ktorý sa má alebo nemá vykonať, resp. dobro, ktoré sa má alebo nemá dosiahnuť. Jednotlivé dobrá či skutky posudzuje s ohľadom na cieľ konania. Dosiahnuť cieľ znamená dosiahnuť šťastie a dokonalosť. Človek sa na základe po-

¹⁸ Porov. *De veritate* q. XV, a. 1.

¹⁹ *STh* I, q. 85, a. 5.

²⁰ Porov. *STh* I-II, q. 14, a. 3.

rozumenia svojim dobrám (ku ktorým prirodzene inklinuje, či po ktorých túži) i svojmu cieľu (šťastie, dokonalosť) rozhoduje, ktoré z plejády dobier bude dosahovať. V diskurzívnom postupe rozumu teda skúma, čo sa má dosiahnuť v budúcnosti, a dospieva k tomu, čo sa má s ohľadom na ciele konať tu a teraz.²¹

Cieľ v tomto hľadaní má charakter princípu (je istý), prostriedok k cieľu má charakter záveru, ktorý sa má vyvodiť.²² Z tohto dôvodu je potrebné, aby človek správne porozumel dobrám i konkrétnym skutkom v ich akcidentoch (okolnostiach, v ktorých voľba skutku prebieha).

Súdenie, či už v teoretickej alebo v praktickej oblasti, môže niesť známku vedeckosti len vtedy, ak sú jeho predmetom nemenné a nutné skutočnosti. Jednotlivé a kontingentné poznáva rozum len nepriamo, skrze akýsi návrat (*reflexio*), pretože „aj keď abstrahoval inteligibilné obrazy, nemôže podľa nich rozumieť v uskutočnení, iba ak sa obráti späť ku predstavám (*phantasmata*), v ktorých rozumie inteligibilné obrazy“²³. Tomáš, podobne ako Aristoteles, pokladá kontingentné skutočnosti za predmet dialektiky a rétoriky, ale nie vedy. Vedecké poznanie sa vyznačuje dôkaznou istotou (*certitudo demonstrativa*), založenou na kauzálnnej explanácii, kým to, čo je výsledkom zhody okolností, a teda faktorov, ktoré sa nedejú s nutnosťou, je poznanie v stupni mienky.²⁴

5. Možnosť poznania Boha ako najvznešenejšieho predmetu teoretického rozumu

Špecifickým predmetom záujmu vedy je aj najvznešenejší objekt jej poznania – Boh. Možnosť jeho poznania je založená na poznaní z účinkov, ktoré poukazujú na príčinu. Na tomto princípe je vystavaná logika piatich ciest k Bohu.²⁵ Tomáš pokladá stvorenie za zrkadlo Boha (*speculum Dei*).²⁶ Avšak

*čokoľvek náš intelekt pozná o Bohu, zostáva ďaleko od zobrazenia jeho samého; preto to, čo patrí samotnému Bohu, zostáva pred nami navždy skryté. A to je najvyššie poznanie, ktoré o ňom môžeme mať v tomto živote: poznať, že Boh je ponad všetko, čo o ňom môžeme myslieť.*²⁷

21 Porov. *STh* I-II, q. 14, a. 5.

22 Porov. *STh* I-II, q. 14, a. 6.

23 *STh* I, q. 86, a. 1. Porov. *Sentencia De anima* lib. 3, lectio 8, n. 14.

24 Porov. *In Post. Anal.*, proemium. O mienke Tomáš hovorí, keď sa rozum prikloní na jednu stranu s pochybovaním a bázňou pred druhou stranou (*STh* II-II, q. 1, a. 4). Vedenie, naopak, pokladá za nemožné, aby tomu, čo sa vie, bolo inak (*STh* II-II, q. 1, a. 5 ad 4).

25 Porov. *STh* I, q. 2, a. 3.

26 Porov. *De veritate* q. XII, a. 6.

27 *De veritate* q. II, a. 1 ad 9. Tieto myšlienky sú echom Pseudo-Dionýzovej *Mystickej teológie*, ako na to upozorňuje aj Tomáš. Napriek tomu, že poznanie Boha nemožno v tomto živote vlastniť, možno mať isté „skromné poznanie (*modica cognitio*)“ (*STh* I-II, q. 66, a. 5 ad 3).

Znamená to, že v hľadaní poznania, ktoré môžeme mať o Bohu (pozitívna teológia), musíme byť vždy pripravení pripustiť, že čokoľvek náš intelekt o Bohu pochopí, je ďaleko od jeho podstaty (negatívna teológia).²⁸ Dedukcia ako proces získavania poznania teda neuspokojí ľudskú túžbu po poznaní Boha v prítomnom živote. Tento fakt svedčí o tom, akú pevnú spojitosť videl Tomáš medzi zmyslovými predstavami a rozumovým životom. Ešte zaujímavejšie dôsledky antropologickej jednoty tela a duše sa však prejavujú vo sfére ľudského konania.

6. Možnosť poznať správnosť skutku ako špecifického predmetu praktického rozumu

Zatiaľ čo poznanie Boha prevyšuje ľudský rozum, lebo ľudské poznanie smeruje od zmyslových predstáv k esenciám a Boha poznáva len cez zmyslovo vnímateľné účinky jeho stvoriteľského aktu, poznanie správnosti ľudského konania je poznaním, ktoré sa usiluje istotu prvých princípov aplikovať na premenlivú materiu ľudských skutkov.

Morálna veda ako každá iná veda napreduje deduktívne. Od princípov *synderesis* prechádza k dedukovaniu záverov (ktoré sa potom môžu stať ďalšími premisami) platných pre ľudské konanie. V miere možnosti ich redukcie na prvý princíp sú tieto závery pravdivé. Nie sú však konkrétnymi návodmi na konanie pre jednotlivca. Platia vo väčšine prípadov (*ut in pluribus*)²⁹ a možno ich pokladať za zásady odvodené z prvých princípov. V prípade ľudských skutkov teda nemôžeme dosiahnuť dôkaznú istotu, ale len pravdepodobnú istotu (*certitudo probabilis*), ktorá väčšinou dosiahne pravdu.³⁰

Čím viac uvažujeme o každom individuálnom prípade, tým viac sme konfrontovaní s objektívnymi a subjektívnymi podmienenosťami, ktoré bránia apodiktickým morálnym súdom.³¹ Praktická činnosť každého človeka sa odohráva v kontexte tohto premenlivého sveta a závisí od mnohých okolností. To, čo sa deje v individuálnom konaní, Tomáš demonštruje na medicínskej praxi lekára. V prípade lekára už Tomáš naznačil, že pri liečbe je odkázaný na skúsenosť, čiže všeobecné poznanie nestačí. Takisto môžeme povedať, že lekár je ten, kto univerzálne postupy liečby aplikuje na každého pacienta. Tomáš uvádza tiež príklad vlády, ktorá vydáva všeobecné zákonné ustanovenia, a práve vzhľadom na všeobecnosť, ktorá nie je ľudskou situáciou, potrebuje ďalších ľudí, ktorí znenie zákona prispôbia každému tak, ako treba.³² Tomáš uvádza aj konkrétnejší príklad,

²⁸ Porov. ROSEMANN, P. W.: *Understanding Scholastic Thought with Foucault*, s. 148.

²⁹ Porov. *STh* I-II, q. 94, a. 5; *STh* I-II, q. 94, a. 4 ad 2; *STh* II-II, q. 49, a. 1.

³⁰ Porov. *STh* II-II, q. 70, a. 2.

³¹ Porov. ROSEMANN, P. W.: *Omne ens est aliquid. Introduction à la lecture du «système» philosophique de saint Thomas d'Aquin*, s. 181.

³² Porov. *Super Sententiis* lib. IV, dist. 19, q. 1, a. 3.

ako znalosť okolností vplýva na úsudok, ktorý sa v abstraktnom princípe zdá byť jednoznačný:

Tak je u všetkých ľudí správne a pravdivé konať podľa rozumu. A z tohto princípu vyplýva akoby zvláštny záver [záver morálnej vedy, pozn. autorky], že zverené veci sa majú vrátiť. To je naozaj vo väčšine prípadov pravdivé. Ale v osobitnom prípade sa môže stať, že vrátiť veci je škodlivé, a teda proti rozumu, napr. keby niekto chcel veci späť, aby ich použil proti vlasti. A neistota toho princípu by rástla tým viac, čím viac by sme zostupovali ku zvláštnym prípadom, napríklad keď by bolo stanovené, že zverené veci sa majú vrátiť s určitými zárukami alebo určitým spôsobom. Lebo čím viac je ďalších zvláštnych podmienok, tým viac sa stáva neistým, či je správne veci vrátiť alebo nevrátiť.³³

Vzhľadom na neopakovanosť individuálnej situácie nie je úlohou človeka stať sa reprodukovateľom zásady; konečne, posledný príklad ukázal, že ani nie je isté, ktorú zásadu aplikovať. Úlohou človeka je skôr aktualizovať a aplikovať princíp v podmienkach jeho životnej situácie. Súd človeka, ktorý spočíva v aplikácii univerzálneho princípu na jednotlivý prípad, sa nazýva svedomie.³⁴

7. Analýza súdu svedomia

Svedomie pokladá Tomáš za akt habitu *synderesis*.³⁵ Podobne ako súd morálnej vedy, aj súd svedomia má povahu sylogizmu (sylogizmus je spôsob nadobúdania vedeckej istoty³⁶), v ktorom sme principiálne alebo odvodené poznanie aplikovali na to, čo má byť vykonané.³⁷ Svedomie teda nemožno pokladať za samotné poznanie, ale je skôr v službe predovšetkým nemenného, univerzálneho, dnešnými slovami povedané objektívneho poznania, a potom z princípov odvodeného poznania.

Podľa Tomáša je pravda a správnosť všeobecných princípov praktického rozumu rovnaká u všetkých ľudí a známa všetkým rovnako.³⁸ Svetlo tohto habituálneho poznania nemôže nijakým spôsobom vyhasnúť, pretože patrí k samotnej prirodzenosti ľudskej duše.³⁹ Tomáš nepripúšťa možnosť vyhasnutia *synderesis* ani v prípade ľudí, ktorí sa odchyľili od zamerania na dobro, dokonca ani v prípade tých, ktorí si zúfajú.⁴⁰ *Synderesis* pretrváva aj u osôb, ktoré ho nemôžu tu a teraz aplikovať, ako napríklad deti.⁴¹ O vyhasnutí však možno hovoriť vzhľa-

³³ *STh* I-II, q. 94, a. 4.

³⁴ Porov. *De veritate* q. XVI, a. 2 ad 1.

³⁵ Porov. *De veritate* q. XVII, a. 1.

³⁶ Porov. *In Post. Anal.*, proœmium.

³⁷ Porov. *Super Sententiis* lib. II, d. 24, q. 2, a. 4.

³⁸ Porov. *STh* I-II, q. 94, a. 4.

³⁹ Porov. *De veritate* q. XVI, a. 3. Z toho dôvodu nie je možné porozumenie prvým princípom zabudnúť (*STh* I-II, q. 53, a. 1).

⁴⁰ Porov. *De veritate* q. XVI, a. 3, s. c. 2.

⁴¹ Porov. *STh* I-II, q. 94, a. 1, s. c.

dom na akt aplikácie poznania *synderesis*. Ten môže byť podľa Tomáša za istých podmienok prerušený, a to konkrétne u osôb, ktoré nemajú užívanie slobodného rozhodovania alebo rozumu, napríklad pre prekážku pochádzajúcu z poškodenia telesných orgánov,⁴² tiež v spánku, ako aj u detí, ktoré pre nedostatočný vek nemôžu používať habitus chápania princípov.⁴³ Inou príčinou, pre ktorú nedochádza k aplikácii poznania *synderesis*, môže byť fakt, že akt ide opačným smerom. Znamená to, že v prípade nejakého konkrétneho skutku môže nastať situácia, že pre hriech, násilie, žiadostivosť alebo pre inú vášeň je rozum pohltený natolko, že v momente voľby sa neudeje aplikácia všeobecného súdu *synderesis* na konkrétny skutok.⁴⁴ Ani tu však nejde o jednoduché vyhasnutie, ale len vo vzťahu k tomuto konkrétnemu skutku.⁴⁵

Samotný súd svedomia už nemá pôvodnú istotu, akú mali prvé princípy. Weingartner upozorňuje na čoraz častejšie sa vyskytujúci dôvod, ktorý pochádza z formálnej (logickej) chyby argumentácie (z premís nevyplýva záver).⁴⁶ Ak ten ponecháme bokom, najčastejší dôvod treba hľadať v obsahu premisy minor sylogizmu, teda v primeranom a správnom ocenení konkrétneho skutku. Zatiaľ čo univerzálne poznanie je vrodené a isté vždy a za každých okolností, poznanie týkajúce sa konkrétneho skutku závisí od mnohých premenných, a keďže nie je vrodené, človek ho získava skúsenosťou, cvikom v súdení a vekom. Tento prvok historicizmu v súde svedomia spôsobuje, že sylogizmu v morálnej filozofii nie je vlastná kauzálna nutnosť, iba ak podmienená.

[...] súd rozumu o veciach konania je o kontingentných [skutočnostiach], ktoré môžeme my vykonať, v ktorých závery s nutnosťou nevyplývajú z princípov nutných z úplnej nutnosti, ale nutných len z podmienky, ako napríklad ak beží, tak sa pohybuje.⁴⁷

Ak by teda naše poznanie jednotlivostí skutku a jeho povahy bolo vyčerpávajúce, potom by sme mohli hovoriť o nutnosti, a teda istote aktu svedomia. Skutočnosť je však taká, že jednotlivosti sú nekonečné a nekonečno rozum pochopiť nemôže. Naše úvahy sú neisté, ale aby sme neboli paralyzovaní v rozhodovaní, Tomáš navrhuje, aby sa nekonečno jednotlivostí previedlo na niečo obmedzené.⁴⁸ Treba tiež konštatovať, že medzi vekom a poznaním neexistuje nejaká objektívna, tabuľkami vyjadriteľná, teda vedecká priama úmernosť. Samotný ľudský subjekt je vo svojom poznávaní mnohonásobne podmienený. Skúsenosť každého človeka je čiastková, ohraničená jeho časopriestorovým začlenením, ale aj charakterovými dispozíciami, výchovnými vplyvmi a ďalšími skutočnosťami, ktoré spôsobujú, že konkrétne veci nevidíme ani nehodnotíme rovnako.

42 Porov. *De veritate* q. XVI, a. 3. Na rozdiel od anjelskej prirodzenosti – na jej bezprostrednom poznaní človek skrze *synderesis* participuje – nemôže človek poznávať pravdu bez opory v zmysloch (porov. *De veritate* q. XVI, a. 1).

43 Porov. *STh* I-II, q. 94, a. 1 ad 3.

44 Porov. *STh* II-II, q. 156, a. 1.

45 Porov. *De veritate* q. XVI, a. 3; *STh* I-II, q. 94, a. 6.

46 Porov. WEINGARTNER, P.: *Aquinas' Theory of Conscience from a Logical Point of View*, s. 212.

47 *STh* I-II, q. 13, a. 6 ad 2.

48 Porov. *STh* II-II, q. 47, a. 3 ad 2.

Božia pravda v ľudských mysliach prebýva v „myriadách variácií“⁴⁹. Ich dôvod je v kontingencii, v neopakovateľnosti ľudskej skúsenosti, ktorá ľudské poznanie robí vždy „iba“ čiastkovým. Rovnaká rôznorodosť panuje aj v rovine praktického súdenia. „Variabilita vzájomných koordinácií jednotlivých náklonností i samotných cieľov je nesmierna.“⁵⁰ Partikularita a univerzalita sú dva atribúty, ktoré stoja vedľa seba v dialektickom napätí. Toto napätie v rovine praktického rozumu demonštrujú dve habituálne určenia – habitus *synderesis* a habitus *prudentia* (rozvážnosť).

8. Cnosť rozvážnosti

Prudencia – rozvážnosť i *synderesis* sú habituálnymi zdokonaleniami praktického rozumu. *Synderesis* je habitus vrodenný, nemenný a jeho poznanie je známe všetkým ľuďom v každej dobe. Naopak, cnosť rozvážnosti je získaným, a teda podmieneným habitusom.

Rozvážnosť je pre život človeka najpotrebnejšia cnosť.⁵¹ Kvôli správnej aktualizácii poznania *synderesis* musí mať rozvážnosť:

1. správne pochopenie cieľa či dobra, ktoré sa má dosiahnuť a ktoré jednotlivé princípy, odvodené zásady (morálnej vedy, ľudskej skúsenosti) a príkazy (Božieho zákona v prípade veriaceho človeka) chránia; bez tohto pochopenia by aplikácia nebola možná;⁵²
2. správne pochopenie jednotlivostí, t. j. akcidentov alebo okolností skutku (predovšetkým tých, ktoré menia povahu skutku).

Povedali sme, že prvým pojmom praktického rozumu je dobro a prvým príkazom „Dobro konaj“. Čo je však týmto dobrom pre ľudský druh? Tomáš definuje dobro ako „to, čo vyhovuje“⁵³. Človeku vyhovuje to, k čomu má prirodzený sklon. Tri základné sklony charakterizujú ľudské bytie:

V človeku je predovšetkým sklon k dobru podľa prirodzenosti, ktorú má spoločnú so všetkými substanciami, pokiaľ si každá substancia žiada zachovať vlastné bytie podľa svojej prirodzenosti. A podľa tohto sklonu patrí k prirodzenému zákonu to, čím sa zachováva život človeka a čím sa bráni jeho opaku.

Po druhé je v človeku sklon k tomu, čo mu patrí špeciálnejšie podľa prirodzenosti, ktorú má spoločnú s ostatnými živočíchmi. A podľa toho patrí k prirodzenému zákonu „to, čo prirodzenosť naučila všetky živočichy“, ako je spojenie muža a ženy, výchova detí a pod.

Po tretie je v človeku sklon k dobru podľa prirodzenosti jeho rozumu, ktorý je mu vlastný. Tak má človek prirodzený sklon k tomu, aby poznával pravdu

49 Porov. SPEER, A.: *The Epistemic Circle. Thomas Aquinas on the Foundation of Knowledge*, s. 131.

50 ŠTĚPINOVÁ, M.: *Pojetí pravdy u Tomáše Akvinského*, s. 66.

51 Porov. *STh* I-II, q. 57, a. 5.

52 Porov. HALL, P. M.: *Narrative and the Natural Law : An Interpretation of Thomistic Ethics*, s. 40.

53 *Quod autem est conveniens alicui, est ei bonum* (*ScG* III, cap. 3). Porov. *De veritate* q. XXII, a. 1 ad 4.

o Bohu a aby žil v spoločnosti. A podľa toho patrí ku prirodzenému zákonu všetko, čo sa týka tohto sklonu, napr. aby sa varoval nevedomosti, aby neurážal tých, s ktorými musí žiť, a podobné veci, ktoré k tomu patria.⁵⁴

Zachovanie ľudského života, rozmnožovanie a výchova potomkov, túžba poznať pravdu o Bohu a žiť v spoločenstve, teda tri hierarchicky usporiadané kategórie dober sú pre človeka záväzné či normatívne, keďže ho upriamujú na tie dobré, ktorých nasledovanie vyžaduje prvý príkaz praktického rozumu. Úlohou rozvážnosti nie je diskutovať o týchto dobrách či cieľoch, ktoré sú dané v prirodzenosti, ale objaviť a voliť prostriedky, ktorými ich človek môže dosiahnuť.⁵⁵ To je možné len vtedy, ak človek prehľbuje svoje pochopenie dober, ktoré princípy chránia; t. j. ak pozná dôvod (*ratio*) príkazov,⁵⁶ ktoré vychádzajú z princípu.

Rozvážnosť definuje Tomáš aj ako správny dôvod konania (*recta ratio agibilium*).⁵⁷ Poznať dôvod konania znamená poznať „prečo“ (*propter quid*) konania. Toto „prečo“ je známe cez posledné príčiny (tie sú dané), na ktoré vie rozvážna osoba previesť stredné príčiny, ktoré bezprostredne vníma.⁵⁸

Svoju úlohu determinovať, ako a prostredníctvom čoho človek dosiahne cieľ, resp. dobrá, ktoré ho prirodzene priťahujú, zvláda rozvážnosť prostredníctvom troch svojich pridružených cností (*virtutes adiunctae*), resp. potenciálnych častí, ktorým Tomáš ponechal ich grécke názvy: *eubulia*, *synesis* a *gnome*. *Eubulia* alebo dobrá rada napomáha správnu voľbu v etape hľadania prostriedkov.⁵⁹ *Synesis* je cnosťou správneho súdu (*iudicium rectum*) o konkrétnych skutkoch a podobné zameranie má aj *gnome* s tým rozdielom, že v jej prípade ide o schopnosť súdiť podľa vyšších princíпов, než sú všeobecné pravidlá, podľa ktorých súdi *synesis*. Hoci je človek schopný vyhnúť sa zlám, ktoré sa stávajú často a z ktorých sa poučí, predsa súd *gnome* aplikovaný v situáciách, ktoré sa prihodia zriedkavo, nemajú všetci, ale len bystrejší a ostražitejší, schopní zachytiť veci v širšom horizonte a v mnohotvárnosti príznačnej pre kontingentný svet.⁶⁰

9. Komponenty rozvážnosti

Tzv. integrálne časti rozvážnosti prezradia, akým spôsobom sa rozvážnosť nadobúda, resp. v čom spočíva jej podstata.

Prvú stopu v objavovaní povahy rozvážnosti odhalí predvídavosť (*providentia*), ktorú Tomáš označil ako najhlavnejšiu časť rozvážnosti. Predvídavosť

54 *STh* I-II, q. 94, a. 2.

55 Porov. *STh* II-II, q. 47, a. 6; *STh* I-II, q. 14, a. 2.

56 Porov. *Super Sententiis* lib. IV, d. 19, q. 2, a. 3, qc 1 ad 1.

57 Porov. *STh* II-II, q. 47, a. 8; *STh* I-II, q. 56, a. 3; *STh* I-II, q. 57, a. 4.

58 Porov. *In Post. Anal.* lib. I, lectio 44, n. 12.

59 Rada nemôže byť pokladaná za dobrú, keď si človek stanoví zlý cieľ alebo k dobrému cieľu hľadá zlé cesty, podobne ako aj v teoretickej oblasti platí, že správnosť vyvodzovania závisí od správnosti princíпов i postupov vyvodzovania (porov. *STh* II-II, q. 51, a. 1).

60 Porov. *STh* II-II, q. 51, a. 4 ad 3; *STh* II-II, q. 49, a. 8 ad 3.

spája s rozvážnosťou nielen spoločný etymologický pôvod názvu (*porro videns*), ale najmä špecifická funkcia; obe spravujú prostriedky k cieľu. Pre rozvážnosť je to základným poslaním. *Providentia* má na zreteli vzdialený cieľ; so zreteľom na tento cieľ sa riadi to, čo sa deje v prítomnosti a je v ľudskej moci.⁶¹ Názov *providentia* môže trochu zavádzať, lebo rovnaký názov má u Tomáša aj Božia prozreteľnosť (*providentia*). Na rozdiel od Božej prozreteľnosti sa jej ľudská podoba vyznačuje hľadaním, čiže istou pochybnosťou, pokiaľ ide o prostriedky k cieľu.⁶² Človek hľadá a volí si, preto k cieľu nesmeruje nutne, ale slobodne. „Avšak rozumný tvor je medzi všetkými ostatnými tvormi podriadený Božej prozreteľnosti vznešenejším spôsobom, ak sa sám podieľa na prozreteľnosti tým, že sa prozreteľne stará o seba a o iných.“⁶³

Všetky ostatné časti rozvážnosti napomáhajú jej hlavný úkon. Na riadenie človeka vzhľadom na budúci cieľ sa vyžaduje pamätať si minulé skúsenosti i chápať súčasné.⁶⁴ Pamäť (*memoria*) minulých vecí a skutkov je predpokladom skúsenosti, ktorá má významnú úlohu práve pri kontingentných skutkoch, kde veci nefungujú nutne, ako je to vo vede, a človek sa preto „nemôže riadiť tým, čo je pravdivé z nutnosti, ale tým, čo sa stáva najčastejšie“⁶⁵. Nemožno totiž povedať, že vo veciach, o ktorých nemôžeme mať úplnú istotu, nie je nijaká istota. Na základe nazbieranej skúsenosti môžeme sformulovať, čo je pravdivé vo väčšine prípadov.

Pamäť nám sprostredkuje nadobudnutú skúsenosť, ale to neznamená, že naše konanie sa bude riadiť zvykom. Cnosť rozvážnosti v každom prípade zvažuje nielen minulé skúsenosť, ale zároveň vždy nanovo sylogizuje konkrétny záver z univerzálnej a partikulárnej premisy. Vychádza pritom z toho, čo Tomáš stanovuje ako druhú integrálnu časť rozvážnosti, a síce z pochopenia (*intellectus*). Človek pri správnom súdení o svojich skutkoch musí dosiahnuť primerané pochopenie vo dvoch rovinách:

- a) pochopenie poznávajúce univerzálne princípy (v sylogizme premisa major);
- b) pochopenie poznávajúce cieľ jednotlivého skutku (v sylogizme premisa minor).⁶⁶

Samotné správne ocenenie zvláštneho cieľa si vyžaduje, pokiaľ ide o pochopenie princípu, chápanie, a pokiaľ ide o pochopenie partikularity, vnútorný zmysel, ktorým súdime o partikulárnom.⁶⁷

Intímne preniknutie podstaty skutku v rovine porozumenia univerzálnemu princípu i partikulárneho cieľa však nestačí na správne vyvodzovanie záveru; na to je podľa Tomáša splnomocnená ďalšia časť rozvážnosti, a to rozum (*ratio*). Nutnosť rozumu, ktorého cieľom je vykonávať sylogizmus, čiže postupovať od

61 Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 6.

62 Porov. *STh* I, q. 22, a. 1 ad 1.

63 *STh* I-II, q. 91, a. 2.

64 Porov. *STh* I, q. 22, a. 1; *STh* II-II, q. 47, a. 1; *STh* II-II, q. 49, a. 1 ad 3.

65 *STh* II-II, q. 49, a. 1.

66 Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 2 ad 1.

67 Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 2 ad 3.

premís k záverom, hľadať a skúmať, je daná nedostatkom intuitívneho pochopenia. Tento nedostatočný vhlad do podstaty skutku je spôsobený špecifikou ľudského spôsobu poznávania, ktorým je jeho závislosť od zmyslového poznania. Keďže zmyslové poznanie je o partikulárnom, jeho spojenie s univerzálnym sa deje prostredníctvom logických postupov rozumu. Preto Tomáš hovorí, že „na rozvážnosť sa najviac vyžaduje, aby bol človek dobre chápacím, aby mohol dobre použiť univerzálne princípy na partikularity, ktoré sú rozmanité a neisté“⁶⁸.

Ďalšia dimenzia rozvážnosti sa týka okolností pridružených k partikulárnym skutkom, ktoré sú prostriedkami k cieľu. Tomáš túto časť nazýva obozretnosť (*circumspectio*). Istý skutok môže predvídavoť vyhodnotiť ako osebe vhodný pre cieľ, ale vzhľadom na istú okolnosť sa môže stať zlým alebo nevhodným pre cieľ. Tomáš uvádza príklad z prostredia ľudskej náklonnosti. Na získanie priazne nejakého človeka sa zdá byť vhodné prejavovať tejto osobe znaky lásky. No ak v duchu osoby vznikne pýcha alebo podozrenie z podlízavosti, prestane to byť vhodné pre cieľ.⁶⁹ Dalo by sa namietat, že okolností je nekonečne veľa, s čím Tomáš aj súhlasí, ale zároveň konštatuje, že takých okolností, ktoré by menili úsudok rozumu pri konaní, tak veľa nie je,⁷⁰ takže je možné dospieť k finálnemu riešeniu.

Jednotlivé ľudské skutky sú natoľko rozmanité, že život jedného človeka nestačí, aby dostatočne poňal všetko. Okrem toho človek potrebuje nielen správne, ale aj rýchlo súdiť. Preto sa javí ako rozumné brať do úvahy praktickú múdrosť iných, najmä starcov, ktorí sú poučení skúsenosťou, ale aj expertov a rozvážnych ľudí, ktorí majú zdravé pochopenie partikulárnych cieľov.⁷¹ Tento aspekt rozvážnosti ukrýva jej časť – učenlivosť (*docilitas*).

[...] treba dávať pozor na to, čo si myslia a hovoria o skutkoch, ktoré sa majú vykonať, experti, starci a rozvážni [ľudia]; aj keď nepodávajú dôkazy, a to nie menej než na samotné dôkazy, ba i viac. Skutočne, ľudia tohto druhu tým, že disponujú zrakom skúsenosti, to znamená správnym súdom o úkonoch, ktoré sa majú vykonať, vidia princípy skutkov, ktoré sa majú vykonať. No a princípy dôkazov sú istejšie než ich závery.⁷²

Rýchly dôvtip, bystrosť (*solertia*) je „presný a ľahký odhad stredy, keď niečo nastane, a to vtedy, keď človek nemá dosť času na preskúmanie alebo uváženie“⁷³. Je to istý druh dobrého domnievania sa (*eustochia*).⁷⁴ Tomáš uvádza nasledujúce príklady dôvtipu: „Ak človek vidí chudobného muža priet sa s bohatým mužom, vie, že bohatý muž si od neho niečo vzal a hádka je o vrátení. Alebo ak človek vidí osoby, ktoré boli kedysi nepriateľmi a teraz sa stali priateľmi,

68 *STh* II-II, q. 49, a. 5 ad 2.

69 Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 7.

70 Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 7 ad 1.

71 Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 3.

72 *Sententia Ethicorum* lib. VI, lectio 9, n. 20.

73 *In Post. Anal.* lib. I, lectio 44, n. 12. Porov. *STh* II-II, q. 49, a. 4.

74 Porov. *Sententia Ethicorum* lib. VI, lectio 8, n. 4.

vie, že dôvod je v tom, že obaja majú spoločného nepriateľa.”⁷⁵ Rýchly dôvtip majú ľudia ako prirodzený dar alebo ho môžu získať cvičením sa v dôvtipe.

Ostražitosť (*cautio*) je poslednou stránkou rozvážnosti. Ide o uvedomenie si toho, že pre mnohotvárnosť ľudských skutkov sa niekedy môže priznať pravdivosť nesprávnemu i zlo dobru. Nemožno si myslieť, že sme schopní byť v týchto veciach neomylní. Možno sa naučíme vyhnúť sa zlám, ktoré sa stávajú často, a preto ich možno rozumom obsiahnuť, ale ťažšie to už bude so zlami, ktoré sa stávajú málokedy a náhodou. Predsa však Tomáš hovorí, že „prácou rozvážnosti sa môže človek pripraviť na všetky útoky šťasteny, aby mu menej škodili”⁷⁶.

Každý z týchto komponentov rozvážnosti si vyžaduje doplnenie ostatnými. Ako príklad uveďme vek, ktorý je rozhodujúci pri nadobudnutí rozvážnosti. Vo všeobecnosti platí, že starší ľudia majú viac skúsenosti. Avšak nie je skúsenosť ako skúsenosť. Len reflektovaná a pochopená skúsenosť prispieva k rozvážnosti. Takisto habitus rozvážnosti si nemôže osvojiť ktokoľvek, akoby človeku prichádzal vekom a akoukoľvek voľbou. Získa ho len ten človek, ktorý robí správne voľby.⁷⁷

Iný príklad vzájomnej odkázanosti jednotlivých častí rozvážnosti poskytne trojica pamäť, porozumenie a predvídavosť. Praktická múdrosť je založená práve na týchto schopnostiach – nie je možné správne rozumieť bez minulých skúseností a nie je možné riadiť prítomnosť bez vízie budúcnosti.⁷⁸

Záver

Opísaný priebeh praktického uvažovania vyzdvihol spojenie medzi rovinnou istých a nemenných princípov – na ich poznaní človek participuje svojím intelektom – a rovinnou premenlivého a kontingentného sveta, v ktorom sa odohráva príbeh ľudskej existencie. Použitie logických postupov (prednostne dedukcie) človeku umožňuje vnášať istotu do kontingentnej oblasti, v ktorej úraduje často nepredvídateľnosť. Vďaka aktu svedomia má človek schopnosť zhodnotiť morálnu kvalitu svojich diel s istým stupňom istoty. Jeho istota však nemôže byť absolútna. Podlieha omylu najmä pre nedostatočné poznanie partikularít a neskúsené oko, ktoré nie je schopné spozorovať zmes rôznych úmyslov pridaných k jednotlivému skutku. Ak chceme vykonávať sylogizmus správne nielen z hľadiska formálnej logiky, ale aj z hľadiska obsahovej správnosti, budeme vo výhode, ak si osvojíme cnosť rozvážnosti. Rozvážnosť predstavuje schopnosť človeka po-

⁷⁵ *In Post. Anal.* lib. I, lectio 44, n. 12.

⁷⁶ *STh* II-II, q. 49, a. 8 ad 3.

⁷⁷ Porov. *STh* II-II, q. 47, a. 16 ad 2.

⁷⁸ V dejinách umenia sa stretávame so zobrazením troch tvárí múdrosti, korešpondujúcim s filozofickou teóriou. Podľa Panofského tieto tri tváre (jedna ukazuje profil starého muža, druhá en face portrétu muža stredného veku a tretia pravý profil mladíka bez fúzov) zobrazujú tri veky ľudského života, tri formy času (minulosť, prítomnosť, budúcnosť) a tri psychologické schopnosti nutné pre praktickú múdrosť (pamäť, inteligencia, predvídavosť). Porov. PANOFSKÝ, E.: *Význam ve výtvarném umění*, s. 124. Uvedený spôsob výtvarného zobrazenia praktickej múdrosti podporuje filozofickú tézu o vzájomnom spojení častí rozvážnosti.

učiť sa z minulej skúsenosti a pri súdení o prítomných skutkoch mať pred sebou víziu budúcich alternatívnych realít, ktorými sa život človeka bude uberať, ak zvolí to alebo ono. Vďaka rozvážnosti vie človek nielen čerpať zo skúsenosti, ale cibriť sa aj v správnom ocenení konkrétneho cieľa skutku, ako i jeho okolností.

Zoznam použitej literatúry

Dielo Tomáša Akvinského

Všetky latinské texty diel Tomáša Akvinského som čerpala z webovej stránky <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html> a ich existenciu som overila naposledy 20. 5. 2010. Pri niektorých latinských textoch uvádzam aj dostupné české preklady, z ktorých som vychádzala.

Expositio libri Posteriorum Analyticorum. [In Post. Anal.] Textum Leoninum Romae 1882 editum.

Quaestiones disputatae de veritate. [De veritate] Textum Leoninum Romae 1970 editum. (Český preklad prvej a desiatej otázky: *Tomáš Akvinský o pravde, o myslí*. Preklad a úvodná štúdia Martina Věra Štěpínová. Praha : Krystal OP, 2003.)

Scriptum super Sententiis. [Super Sententiis] Textum Parmae 1856 editum.

Sententia libri De anima. [Sententia De anima] Textum Taurini 1959 editum.

Sententia libri Ethicorum. [Sententia Ethicorum] Textum Leoninum Romae 1969 editum.

Sententia libri Metaphysicae. [Sententia Metaphysicae] Textum Taurini 1950 editum.

Summa contra Gentiles. [ScG] Textum Leoninum emendatum ex plagulis de prelo Taurini 1961 editum. (Český preklad: *Summa proti pohanům*. Preložil Jiří Tomáš Bahounek. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1993.)

Summa Theologiae. [STh] Textum Leoninum Romae 1888 editum. (Český preklad *Teologická summa*. 6 zv. Preložil P. E. Soukup a i. Olomouc : Krystal, 1937 – 1940.)

Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě. Preklad, úvodná štúdia, poznámkový aparát Karel Šprunk. Olomouc : Krystal OP, 2003.

Tomáš Akvinský. Rozdělení a metody vědy. Komentář k Boethiovu spisu „De Trinitate“, q. 5-6. Preklad, úvodná štúdia, poznámkový aparát Tomáš Machula. Praha : Krystal OP, 2005.

Sekundárna literatúra

HALL, Pamela M.: *Narrative and the Natural Law : An Interpretation of Thomistic Ethics*. London : University of Notre Dame Press, 1994.

NĚMEC, Václav: *Přirozený zákon podle Tomáše Akvinského*. In: CHVÁTAL, L. – HUŠEK, V. (ed.): *„Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti*. Brno : CDK, 2008, s. 135–155.

- PANOFSKY, Erwin: *Význam ve výtvarném umění*. Praha : Odeon, 1981.
- ROSEMANN, Philipp W.: *Omne ens est aliquid. Introduction à la lecture du »système« philosophique de saint Thomas d'Aquin*. Louvain; Paris : Éd. Peeters, 1996.
- ROSEMANN, Philipp W.: *Understanding Scholastic Thought with Foucault*. New York : St. Martin's Press, 1999.
- SPEER, Andreas: The Epistemic Circle : Thomas Aquinas on the Foundation of Knowledge. In: RIEL, Gerd van – CAMPE, Leen van (ed.): *Platonic Ideas and Concept Formation in Ancient and Medieval Thought*. Leuven : Presses Universitaires de Louvain, 2004.
- ŠTĚPINOVÁ, Martina: Pojetí pravdy u Tomáše Akvinského. In: *Tomáš Akvinský o pravdě, o mysli*. Praha : Krystal OP, 2003, s. 7–77.
- WEINGARTNER, Paul: *Aquinas' Theory of Conscience from a Logical Point of View*. In: ZECHA, G. – WEINGARTNER, P. (ed.): *Conscience: an Interdisciplinary View : Salzburg Colloquium on Ethics in the Sciences and Humanities*. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1987, s. 201–230.

Andrea Blaščíková, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra náboženských štúdií
Hodžova 1, 949 74 Nitra
e-mail: ablascikova@ukf.sk